

נספח א לסימן א

שיטת הרמב"ם במקור איסור בשר בחלב באכילה

לא ברור מהו מקור האיסור לאכול בשר בחלב לפי הרמב"ם

לעיל (עמ' כג) נידון הקושי בדברי הרמב"ם שבמשנה תורה (הל' מאכ"א פ"ט ה"א וה"ב) כתב שאיסור אכילת בשר בחלב נלמד מאיסור הבישול, ומקורו במכילתא דרשב"י (שמות לד, כו), ואילו בספר המצוות (ל"ת קפז) וכן במנין המצוות בהקדמה למשנה תורה הביא כמקור לדין זה את הדרשה של תנא דבי ר' ישמעאל (חולין קטו ע"ב), שלמד זאת מהחזרה המשולשת על דין לא תבשל גדי בחלב אמו. ולא ברור מהי אפוא שיטת הרמב"ם בענין זה. ונפקא מינה לדין אכילת בשר עוף וחיה בחלב, וכפי שיתבאר בסמוך.

אפשרות הבנה ברמב"ם שתנא דבי ר' ישמעאל ור' עקיבא חולקים

והיתה אפשרות לומר שהרמב"ם לא נקט כילפותא דתנא דבי ר' ישמעאל מסיבה נוספת, דהא שלושת הפסוקים שדרשם תנא דבי ר' ישמעאל נדרשו על ידי ר' עקיבא (חולין קיג ע"א) למיעוטי חיה ועוף ובהמה טמאה. ובגמרא שם נראה שאין אפשרות לדרוש דרשות נוספות מחזרת התורה על האיסור שלוש פעמים. ולכן הקשו (שם ע"ב) על שמואל שלמד לכאורה יותר משלוש דרשות: "הא תלתא גדי כתיבי ואנן שיתא דרשינן", ותירצו. וכן הקשו (שם קטז ע"א) על ר' עקיבא שהפסוקים נצרכים לדשמואל ותירצו. ואם כך, על כרחנו שיש מחלוקת בין הדרשה של תנא דבי ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא ובין שמואל. וכיון שהרמב"ם פסק להלכה כדברי ר' עקיבא (הל' מאכ"א פ"ט ה"ד) היה לו הכרח שלא לקבל את הילפותא דתנא דבי ר' ישמעאל. ועל פי זה יש קצת להקשות שהרשב"א והטור והשו"ע נקטו דוקא את הדרשה הזאת כדרשה עיקרית, אע"פ שהרשב"א עצמו (תוה"ב הקצר ב"ג ש"ד פד ע"ב, ותוה"ב הארוך שם פה ע"א) וכן גדולי הפוסקים מלבד הרמב"ם (רי"ף מב ע"ב, רא"ש פ"ח סי' נא) וכן הטור והשו"ע עצמם (סי' פז ס"ג) נקטו כר' עקיבא.

תנצז

לפי זה אפשר להבין שבספר המצוות הרמב"ם הבין כר' ישמעאל

ולפי זה אפשר היה להבין מדוע בספר המצוות (ל"ת קפז) כתב הרמב"ם וז"ל: "וכאן ראוי לי להעיר על כלל גדול שעדיין לא הזכרתיו, והוא, שאמרו יתעלה: 'לא תבשל גדי בחלב אמו' נכפל בתורה שלוש פעמים, ואמרו מעתיקי השמועה שכל לאו מהן לענין, אמרו: חד לאיסור אכילה וחד לאיסור הנאה וחד לאיסור בישול", עכ"ל. ומבואר מדבריו שמביא את הילפותא של תנא דבי ר' ישמעאל. ולפי הנ"ל, לכאורה לא היה לו להביאו. אמנם ידוע שבזמן כתיבת פירוש המשנה סבר הרמב"ם שאיסור חיה הוא מן התורה. וכך כתב במהדורה קמא של ההקדמה לפירוש המשנה (מהד' קפאח עמ' יב) וז"ל: "הלא תראה שבשר עוף בחלב הוא גזירה מדרבנן להרחיק מן העבירה. ואין אסור מן התורה אלא בשר בהמה וחיה, ואסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן הדבר האסור", עכ"ל. ורק במהדו"ב הוא מחק את תיבת "וחיה", ועל פיה אכן חיה אינה אסורה מן התורה.

כמה ממפרשי הרמב"ם נקטו שכך הבין גם בהל' ממרים

ולכאורה היה נראה שאפילו במהדו"ק של המשנה תורה עדיין הרמב"ם סבר כפי שכתב במהדו"ק בפיהמ"ש, וזה היסוד לגירסה שהיתה מצויה בדבריו בכתה"י ובדפוסים (הל' ממרים פ"ב ה"ט) וז"ל: "הרי כתוב בתורה: 'לא תבשל גדי בחלב אמו', ומפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה, אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה. אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע", עכ"ל. הרי שמבין להדיא שבשר חיה אסור מן התורה. וכמה ממפרשי הרמב"ם הבינו שבאמת רק לאחר מכן שינה הרמב"ם את דעתו, ועל פיה תיקן את הספרים, כפי שנראה מעדותו של צאצאו, ר' יהושע הנגיד (שו"ת מהד' מקיצ"נ סי' לב) וז"ל: "כבר [אמר] רבינו יהושע שזקנו רבינו משה בן מימון השיב על זה ואמר ששגיאה היא בנוסח, ובספרים המוגהים: מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בין בשר השור בין בשר השה. אבל בשר העוף מותר מן התורה", עכ"ל. והיינו, שאיסור בשר חיה אינו מדאורייתא. ואם כן ברור שבזמן כתיבת ספר המצוות, שהיה בשלהי כתיבת פירוש המשנה, עדיין סבר הרמב"ם שבשר חיה הוא מדאורייתא. ואם כן, הוא לא למד כדעת ר' עקיבא, ולכן הוא היה יכול ללמוד כתנא דבי ר' ישמעאל.

לפי זה הוא פסק כר' יוסי הגלילי בדינא דאורייתא

ואמנם לפי זה לכאורה לא מובן כמו מי מהתנאים שחלקו על ר' עקיבא הוא פסק. שהרי מבואר בדבריו בהקדמה לפירוש המשנה שגם כשהוא פסק כתנא דבי ר' ישמעאל הוא סבר שעוף אסור רק מדרבנן, ודלא כמסקנת הגמרא (שם קטז ע"א) בדעת ר' יוסי. ויתכן שלמד זאת מהמכילתא דר' ישמעאל (משפטים פרשה כ' ד"ה לא תבשל גדי בחלב אמו) בה מובא: "רבי שמעון בן אלעזר אומר: מפני מה נאמר בשלשה מקומות? אחת לבהמה גסה, ואחת לדקה, ואחת לחיה", ע"כ. ומבואר לפי זה שחיה היא מדאורייתא. וכן יתכן שסבר ששפיר קאמר ר' יוסי הגלילי, וכן סבר כמותו ר' יהודה בן בתירא (קטז ע"א). ואולם אף שסבר כר' יוסי הגלילי לענין עוף שמותר מדאורייתא, לא סבר כמותו שמותר אף מדרבנן, ובזה הוא פסק כדעת חכמים שאסרו מדרבנן וכמבואר בפשיטות בכמה מקומות בגמרא.

מהל' מאכלות אסורות נראה שפסק כר' עקיבא

ואולם הרמב"ם (הל' מאכ"א פ"ט הל' ג-ד) כתב וז"ל: "אבל בשר בהמה טהורה שְׁבָּשְׁלוּ בחלב בהמה טמאה וכו' - מותר לבשל, ומותר בהניה, ואין חיבין על אכילתו משום בשר בחלב. [ד] וכן בשר חיה ועוף, בין בחלב בהמה בין בחלב חיה - אינו אסור באכילה מן התורה" וכו', עכ"ל. ומבואר מדבריו שהבין להדיא שחיה מותרת מן התורה וכהבנתו במהדו"ב של פירוש המשנה. ואמנם בכת"י תימן המילים "וכן בשר חיה" כתובות כחלק מהלכה ג'. ופירוש הדברים, שהרמב"ם השווה בין כלל דיני בהמה שהוזכרו בהלכה זו לבין דיני בהמה. ופסיקה זו תואמת את המהדורה קמא. והנוסח של כתה"י האחרים תואם את המהדורה בתרא. ואמנם, לכאורה נוסח כת"י תימן קשה, דנראה דחוק מאד שהרמב"ם התחיל את ההלכה במילה: "ועוף". ומכל מקום, אף אם נוסח כת"י תימן משובש, עדיין לא היה הכרח לדחות את כל מה שהתבאר לעיל, שהרמב"ם היה סבור בתחילת כתיבת המשנה תורה שחיה אסורה מן התורה. דעדיין היה ניתן לדחוק ולומר שהרמב"ם לא כתב את ההלכות כסדרן בחיבורו, והוא כתב את הל' ממרים לפני שכתב את הל' מאכלות אסורות, והוא חזר בו מדבריו בין כתיבת הלכות ממרים

לכתיבת הלכות מאכלות אסורות. וכשכתב את מאכלות אסורות הוא כבר פסק שבשר חיה אינו אסור אלא מדרבנן¹.

אין הכרח שהרמב"ם חזר בו בהל' ממרים

ואמנם נראה שלמסקנה אי אפשר לומר כן בדעת הרמב"ם. ראשית, ישנן שתי נוסחאות שונות למקור הערבי של תשובת ר"י הנגיד. והנוסח השני הוא (מהד' רצהבי ס' מה עמ' 83): "הנוסח אצלכם בהלכות ממרים אינו נכון וזה הוא נוסח ההלכה"² וכו'. וכך הובא בשמו באבקת רוכל (ס' לח): "הנסחא שלהם בהל' ממרים אינה אמיתית, וזה לשון ההלכה" וכו'. ולפי זה, הרמב"ם³ לא אומר שהנוסח מוגה ומתוקן אלא שהנוסח שבידיכם הוא לא נכון וזה הנוסח וכו'. וגם הלשון: 'אלמחקה', שנמצאת בנוסח הראשון, יכולה להתפרש במובן של: הברור, המדויק, האמיתי. ולא דוקא "המוגה", כפי שתורגם בנוסח הראשון. וכדי שלא ליצור הבדל מיותר בין הנוסחאות הללו, יש להכריע את פירוש המשמעות של הנוסח הראשון כמשמעות של הנוסח השני. ולפי זה נראה שלא היתה מהדו"ק ששונתה אחר כך.

הרדב"ז מעיד שזו היתה גרסת הרמב"ם הקדומה

ואכן הרדב"ז מעיד בגודלו (ש"ת ח"ה ס' ט' ד"ה ולענין מה) וז"ל: "כבר נשאלתי על זה הענין ובדקתי בספרים המדויקים בספר שהוגה מספרו של הרב ז"ל (שהיה בחלב) וכך כתוב בו בהלכות ממרים מפי השמועה למדו וכו' בין בשר השור בין

---

1. אבל נראה שאין לקבל מה שכתב הרב קאפח (הל' מאכ"א פ"ט אות ד) שנשאר "שרידים" מגירסה זאת במקומות שונים במשנה תורה גם במהדורתו האחרונה, והם לא תוקנו על ידי הרמב"ם גם לאחר חזרתו. והרב קאפח ציין לכמה מקומות שבהם היה הרמב"ם אמור לציין שחיה מותרת מדאורייתא, והם לא תוקנו אלא נשארו על פי הבנתו הראשונית. ואולם נראה שאין לומר כדבריו, ראשית, נראה שלא היה שום הכרח לציין זאת במקומות הללו. שנית ועיקר, הרמב"ם אמור היה לתקן את הטעויות אם הוא היה סבור שזו טעות, ולא להשאיר ספרו משובש ולסתור עצמו. ועיין מורה נבוכים (הקדמה, סוד"ה והסבה השישית).

2. ובמקור הערבי (שם עמ' 132) כתוב: "ליס בצחיח והדא נץ אלהל", בניגוד לכתוב במהד' מקיצ"נ (שם): "הדי גלט פי אלנסך ופי אלכתב אלמחקה".

3. אמנם במהד' רצהבי הרמב"ם עצמו לא הוזכר, אך במהד' מקיצ"נ מבואר שר"י הנגיד מביא את תשובת הרמב"ם שנשאל קודם לכן שאלה זהה.

בשר השה אבל בשר העוף וכו' אם יבא ב"ד ויתיר בשר שה בחלב הרי זה גורע וכו' ויאמרו העוף מותר מפני שלא נתפרש בתורה כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה ויצא אחר לומר אף בשר בהמה מותר חוץ מן העז וכו' והרי זה מסכים את האמת וכו'. אבל בנדון דידן כבר כתבתי לך לשונו של הרב ז"ל והמעתיקים טעו במה שכתב הרב ז"ל ויאמרו העוף מותר וכו' כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה בתורה", עכ"ל. הרי עדותו הברורה של הרדב"ז שהנוסח הכי קדום בספרי הרמב"ם תואם להדיא את הבנתו שחיה מותרת מן התורה (וזה דלא כפי שצויין בכמה מהדורות מדויקות שנקטו בפשיטות שנוסח הרמב"ם הקדום הוא כגרסת כתבי היד האחרים).

כך גם מסתבר לומר מלשון התיקון בתשובה

ובאמת מסתבר יותר שכך היה הנוסח מלכתחילה. משום שאם הרמב"ם תיקן את נוסחתו, הוא לא היה אומר לחכמי לונל בסתם שהנוסח בידם הוא לא נוסח נכון וזה הנוסח הנכון. אלא הוא היה אומר להם "טעיתי ותיקנו בספריכם", או שעל כל פנים היה אומר להם שהוא תיקן את ספרו וזהו הנוסח הנכון וכו'. ואף שר' יהושע הוא זה שמביא את דברי הרמב"ם, ואין זה ציטוט ישיר של דברי הרמב"ם, היה עדיין צריך לומר שהרמב"ם חזר בו או שהוא תיקן את ספרו, ולא לסתום ולומר שזה אינו נוסח נכון או שזו אינה נוסחה אמיתית. ולפי זה נראה שכבר בזמן כתיבת הלכות ממרים הרמב"ם לא סבר שחיה היא מדאורייתא.

כך נראה מוכרח גם מפסיקתו בפירוש המשנה

וכן מוכח שכבר בשעת כתיבת פירוש המשנה לחולין (פ"ח מ"ד) הוא חזר בו ופסק כר' עקיבא. דהוא נוקט שם בפשיטות שהלכה כר' עקיבא בנידון דידן. וכך הוא גם במהדורה קמא של פירוש המשנה, ועל כרחנו שכבר לקראת סוף כתיבת הפירוש במהדורה קמא הוא חזר בו ונקט כר' עקיבא. והרי כתיבת פירוש המשנה במהדורה קמא קדמה לכתיבת המשנה תורה.

אין הכרח שתנא דבי ר' ישמעאל ור' עקיבא חולקים

והשתא דאתינן להכי, נראה שגם אין הכרח לומר שתנא דבי ר' ישמעאל ור' עקיבא חולקים. דאפשר לומר שר' עקיבא למד מהמילה "גדי", שנאמרה שלוש

פעמים. וכ"כ הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים יד, כא) שדרשת ר' ישמעאל מתייחסת לעצם החזרה על הלאו, ואילו דרשת ר"ע מתבססת על החזרה על המלה "גדי". ומסיבה זו הקשתה הגמרא על ר' עקיבא משמואל, שדרש גם כן ממילת גדי, וכפי שמוכח מקושיית הגמרא על שמואל, שלכאורה דרש שש פעמים "גדי". ושמואל עצמו למד גם מהמילה "גדי" וגם מהמילים "בחלב אמו" לימודים שונים. ועל אף שר' עקיבא במשנה מביא את כל הפסוק⁴, ואם הוא היה לומד רק מהמילה "גדי", לכאורה הוא היה צריך לקצר טובא ולומר רק שנאמר "גדי" "גדי" שלוש פעמים. והיה אפשר ללמוד מזה שהוא דוקא בא לומר שכל הפסוק נדרש לזה. ונמצא שהוא סותר את תנא דבי ר' ישמעאל. ועוד, שהרי הוא למד כך גם לגבי סוג החלב האסור מהתורה ולא רק לגבי סוג הבשר. ולכאורה הוא למד זאת מ"בחלב אמו". ומאידך, לכאורה אי אפשר לומר שהוא למד זאת מכך שנאמר שלוש פעמים "בחלב אמו", שהרי עוף לא צריך מיעוט משום שאין לו חלב. ועל כרחנו שהוא למד ממנין הפסוקים בכללותם. אך יש לישיב שקושייה אחת מתורצת בחברתה. דהיינו, שהעובדה שר' עקיבא צריך לדרוש גם את "גדי" וגם את "בחלב אמו", היא שגרמה לו להביא את כל הפסוק. ובאמת מרש"י (חולין קיג ע"א ד"ה פרט) משמע קצת שר' עקיבא לומד למעט את סוגי הבשר מהמילה גדי, וז"ל: "פרט לעוף חיה ובהמה טמאה - 'גדי' פרט לעוף, שאינו בהמה. 'גדי' פרט לחיה, שאינה בהמה וכו'. 'גדי' ולא את הבהמה טמאה" וכו', עכ"ל. ובגלל כל האמור כאן, יש להסביר את דברי הרמב"ם כפי שהתבאר בפנים (עמ' נג), ולכאורה רק כך מובן כיצד בספר המצוות ובמנין המצוות הביא הרמב"ם את הדרשה של תנא דבי ר' ישמעאל, ואילו בהלכות מאכלות אסורות הוא דרש את הלאו של אכילה בק"ו מבישול.

---

4. כך הגרסה בכתה"י של המשנה.